

Kirja-arviot

Etnografia edellä

Heikkilä, Eino 2023. *Narratiivinen tutkijuus ja tietäminen etnografiassa*. Kansatieteellinen arkisto 63. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys. 246 sivua. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-6655-34-5>

Tuija Hovi

Etnografia, kirjaimellisesti suomentaen kansan kuvaus, on jo reilun parin sadan vuoden aikana vakiinnuttanut paikkansa tutkimusmenetelmänä ihmistieteissä. Etnografisin menetelmin rakennettuihin aineistoihin ja näkökulmiin perustuvia tutkimuksia tuotetaan niin antropologisesti suuntautuneilla kulttuurien tutkimuksen kentillä kuin yhteiskuntatieteellisilläkin aloilla.

Eino Heikkilän etnologian alaan kuuluva väitöskirja *Narratiivinen tutkijuus ja tietäminen etnografiassa* perkaa etnografian asemaa tutkimustiedon tuottamisen työkaluna. Tarkastelutavaksi on muotoutunut narratiivinen analyysi siitä, miten tutkija luo ja ilmaisee sekä tutkimuskohdettaan että itseään tekstuaalisesti. Aineistoa, joka koostuu suomalaisista 2010-luvulla valmistuneista etnografisista väitöskirjoista, käsitellään tieteellisinä kertomuksina. Tuloksena on siis tutkimusta tutkimuksesta, tutkimushistoriallinen analyysi ja narratiivi suomalaisesta etnografiasta.

Akateeminen väitöskirja esitetään aina jonkin oppiaineen nimissä, vaikka työ itsessään kattaisi näkökulmiltaan enemmänkin kuin yhden oppiaineen. Lukiessani mietin ja etsin vastausta siihen, onko tarkoitus ollut esittää jotenkin etnologiaerityinen tarkastelutapa vai sittenkin yleisesti kulttuurientutkimuksellinen. Itsekin narratiivista ja etnografista tutkimusta tehneenä päätin lukea tätä tutkimusta yleisen kulttuurien tutkimuksen silmälaseilla varustettuna.

Väitöskirjat aineistona

Kuten todettua, etnografia ei ole tieteenalakohtainen tutkimusmenetelmä. Tarkastelun kohteeksi valitut 17 etnografiseen tutkimusotteeseen perustuvaa väitöskirjaa edustavat kuitenkin ennen kaikkea kulttuurien tutkimuksen aloja, kuten kansatiedettä / etnologiaa, folkloristiikkaa, uskontotiedettä sekä antropologian aloja. Väitöskirja-aineiston lisäksi Heikkilä on koonnut kontekstualisoivaa lisäaineistoa käyttämällä itsekin etnografista aineiston tuottamismenetelmää eli haastatellut kyseisten väitöskirjojen tekijöitä, kaikkiaan yhdeksää tutkijaa. Mukana on myös kirjeaineisto kolmelta tutkijalta.



Heikkilä lähestyy etnografista tutkimusta kertomuksena, jossa tutkijan autobiografinen näkökulma ja tutkittavan kulttuurin tulkitseva kuvaaminen kulkevat rinnakkain muodostaen tutkimuksen tekstuaalisen kentän. Tätä kenttää hän on tutkinut etnografisesti hyödyntäen narratiivista tutkimusotetta. Tarkasteltaviksi valittuja väitöskirjoja ei ole käsitelty yksitellen eikä arvostelevalla otteella vaan ikään kuin yhtenäisenä aineistokorpuksena, jota viipaloidaan ja läpivalaistetaan sen tutkimuskertomusten rakennusaineiksi purkaen.

Aineisto on laaja ja monipuolinen. Heikkilän tapa toteuttaa tutkimus ottamalla mukaan tutkija-tutkittavan äänen ei vain metaforana vaan konkreettisesti keskustellen haastateltaviensa kanssa heidän väitöskirjaprosesseistaan tuo mukaan vahvan dialogisen ulottuvuuden. Aineistoa on luettu narratiivisella menetelmällä mutta, kuten tekijä tarkentaa, kulttuuritutkimuksellisesti. 'Kertomus' on teoreettinen käsite ja metodinen näkökulma kirjalliseen aineistoon, ei tarina sinänsä.

Analyysimenetelmänsä tekijä nimeää lähiluvuksi ja etnografiseksi luennaksi, jolla tarkoitetaan analyysissä mukana kulkevaa tutkimuksen eri vaiheiden välillä liikkuvaa prosessimaisuutta ja dialogisuutta korostavaa metodologista otetta (hermeneuttisen kehän tapaan). Etnografiaan kuuluvan dialogisuuden ytimeen Heikkilä sijoittaa kuuntelemisen keskeisenä menetelmällisenä taitona. Refleksiivisyys yhdistyy tulkintaan läpinäkyvyytenä eli siten, että lukijalle tehdään selväksi, miten tulkinta on rakentunut.

Olenaisena menetelmänä korostuu myös kirjoittaminen, sillä se on tutkitun sanoittamista ja analyttisen ajattelun näkyväksi tekemistä. Tässä suhteessa, kuten Heikkilä toteaa, kirjoittaminen läpäisee koko etnografisen tutkimusprosessin aina kenttätöystä alkaen tutkijan sanoittaessa havaintojaan muistiinpanoina.

Jälkimoderni tutkijuus ja etnografinen tieto

Lähtiessään tarkastelemaan sitä, miten tieto on rakentunut etnografisissa väitöskirjoissa, Heikkilä tutkii keskeisimpänä tekijänä tutkijan subjektia. Tutkija on kertoja, joka autoetnografian ja tunnustuksellisuudenkin kautta paikantuu kentälleen ja juonellistaa tutkimaansa ilmiötä. Narratiivisen tutkimuksen englanninkielinen käsite *emplotment* kuvaa prosessia, jossa tapahtumat järjestetään niin, että ne sopivat mielekkäällä tavalla kertomuksen kokonaisuuteen. Tutkimuksessakin kysymys on valintojen tekemisestä eli siitä, mihin tutkija päättää keskittyä ja mitä kertoa.

Heikkilä puhuu jälkimodernista tutkijuudesta erottamattomana osana tutkimusta, yhtenä muuttujana prosessissa, jossa tieto rakentuu. Vastaavasti Jerome Gould on osoittanut tutkijan subjektin merkityksen keskeisyyttä puhuessaan *tutkijan kalibroinnista* eli virittäytymisestä tietyille havaitsemisen taajuudelle (Gould 2016). Postmoderniin tutkijuuteen Heikkilä yhdistää myös sen, että tutkijan tehtävä on koota tiedon palasia ja välittää kentän ääni lukijalle. Hän vertailee, miten tällainen eri aineksia kokoava *bricolage*-tekniikka on toteutunut hänen tutkimissaan väitöskirjoissa. Tyypillisimmillään etnografisen narratiivin moniäänisyyttä on toteutettu niissä haastattelukatkelmin erilaisten kertojäänten välisessä jännitteessä.

Pohtiessaan tutkijan vastuullisuutta ja vapautta Heikkilä käyttää runsaasti tilaa vallan tematiikan tarkasteluun etnografisessa tutkimuksessa. Hän kysyy perustellusti, mitä valta oikeastaan on ja miksi se on niin olennainen teema etnografiassa. Valtaan liittyvät kysymykset



eivät suinkaan ole uusi avaus kulttuurien tutkimuksessa. Ne liittyvät tutkimuksen kaikkiin osa-alueisiin, olipa kenttä mikä hyvänsä, eivätkä suinkaan vähiten tutkijan valitsemiin näkökulmiin ja kieleen, jolla hän tulkintojaan ilmaisee.

Tutkijan kirjoittaminen on merkitysten tuottamista aineiston ja tutkimuskirjallisuuden avulla. Kirjoittaminen toimii samanaikaisesti eri prosesseina, ajatteluna kuin myös tutkija-identiteetin kehittämisenä. Etnografisen tutkimuksen kirjoittajana tutkija tasapainottelee henkilökohtaisuuden ja akateemisuuden, vapauden ja konventioiden sekä eläytymisen ja etäännyttämisen välillä. Heikkilä tuo hyvin esiin sen – edelleen toisinaan ilmeisen vaikeasti ymmärrettävän – seikan, että tukevan jalansijan löytäminen näillä kentillä ja etnografisen ymmärryksen tuottaminen vie aikaa.

Kertomuksen swot-analyysi

Heikkilä määrittelee oman tutkimuksensa liittyvän kerronnallisen käänteen nousuun ja sen käynnistämiin keskusteluihin humanistilla ja yhteiskunnallisilla tieteenaloilla. Sosiologi Matti Hyvärinen on tarkentanut, että itse asiassa on puhuttava useammastakin erillisestä narratiivisesta käänteestä. Niistä kullakin on omanlaisensa tutkimustavoite, kieli ja näkemys narratiivin syvimmästä olemuksesta. Käänteet asemoituvat kirjallisuudentutkimukseen, historiankirjoitukseen, sosiaalitieteisiin ja laajempaan kulttuuriseen käänteeseen mediassa ja politiikassa. (Hyvärinen 2013, 13.)

Toinen käänne, jonka Heikkilä tunnistaa omakseen, on refleksiivinen käänne. Sen seurauksena alettiin kiinnittää enemmän huomiota tutkija rooliin osana tutkimusprosessia, ja alettiin tavoitella yhä moniäänisempää ja refleksiivistä etnografiaa, joka ilmentää tutkijan tietoisuutta tutkimuksen kulkuun ja tulkintoihin vaikuttaneista tekijöistä.

Tähän päivään Heikkilän tarkastelun kytkee tarinallistamisen trendi, jolla hän näkee olevan huomattavaa valtaa kulttuurissa, esimerkiksi median välittämien yksilötarinoiden yleisyytenä. Hän arvioi tarinallisuuden lisäävän myös tieteellisen tekstin inhimillisen kokemuksen ulottuvuutta. Samalla hän muistuttaa, ettei tutkimustiedon kerronnallistaminen ole aivan riskitöntä, vaikka se avaakin tutkijalle mahdollisuuksia laajentaa ymmärrystä tutkitusta ilmiöstä eri perspektiivien kautta. Jos kerronnallistavan otteen asettaisi SWOT-analyysikenttään, 'strength'- ja 'opportunity'-kentät hyvinkin täyttyisivät Heikkilän analyysin perusteella. Sen sijaan 'weakness'- ja 'threat'-kentille ei niinkään tunnu löytyvän täytettä, sillä riskit, joihin tekijä viittaa, jäävät hieman epämääräisiksi.

Eino Heikkilä on tehnyt kattavaa analyysiä ja tulkintaa valitsemiensa väitöskirjojen etnografisen tiedon rakentumisesta ja tutkijuuden kehittymisen refleksiivisestä prosessista. Tutkittujen väitöskirjojen tekijöiden haastattelut ovat antaneet syvyyttä tarkastelulle. Haastattelujen sisällyttäminen analyysiin on tuonut mukaan rohkean ja mielenkiintoisen kuvakulman. Lisäksi työssä on tiivis mutta informatiivinen taustoittava osuus etnografian metodologian vaiheista. Se kokoaa yhteen ja sanoittaa etnologian oppialan kehityskulkuja ja tekee tutkimuksesta myös käyttökelpoista kulttuurien tutkimuksen oppi- ja käsikirjamateriaalia.

Heikkilän tutkimus ei kata pikkuhiljaa lisääntyneitä kenttätyön hybridimuotoja ja sitä, miten ne vaikuttavat vuorovaikutuksen syntymiseen ja toimimiseen sekä sen myötä etnografiseen kerrontaan. Erityisesti pandemia-aikana kenttätöitään tehneet tutkijat joutuivat



innovoimaan etävaihtoehtoja rakentaessaan aineistojaan. Tekijä on niin ikään tietoisesti jättänyt käsittelemättä sukupuolen merkitystä etnografisen tiedon tuottamisessa. Tämä tuntuu aika radikaalilta leikkaukselta varsinkin, kun sukupuolella on tunnustettu jo kauan sitten olevan etnografisen työn kannalta suuri merkitys jo lähtökohtaisesti monissa kenttätyöolosuhteissa ja sen myötä tutkittavan ilmiön eri puolten esille tuomisessa ja tulkinassa. Toisaalta ”neutraloiva” rajausta on antanut vapautta tarkastella tutkijuuden ja tiedon rakentamista sinänsä.

Se mitä vielä hieman jäin miettimään, oli mielestäni selkeästi esittämättä jäänyt näkemys siitä, tuleeko jollakin tavalla esiin 2010-luvun trendi etnografiassa. Onko sitä? Hermeneutiikasta ammentava dialoginen antropologia on ohjannut kirjoittavia etnografeja jo usean vuosikymmenen ajan. Uusina näkökulmina esiin noussevat tämän läpivalaisun myötä ainakin posthumanismi ja affektiteoria.

Kirjallisuus

Gould, Jerome. 2016. ”Refleksiivisyyden poluilla. Epistemologisesti radikaalin yhteiskuntatieteen puolustus”. Teoksessa *Tutkija peilin edessä. Refleksiivisyys ja etnografinen tieto*, toimittaneet Jeremy Gould ja Katja Uusihakala, 9–37. Helsinki: Gaudeamus.

Hyvärinen, Matti. 2013. ”Travelling metaphors, transforming concepts”. Teoksessa *The Travelling Concepts of Narrative*, toimittaneet Mari Hatavara, Lars-Christer Hydén ja Matti Hyvärinen, 13–41. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

FT Tuija Hovi on uskontotieteen dosentti ja toimii tutkijana (Centre for the Study of Christian Cultures) Turun yliopistossa.